

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора Пушкіної Олени Вікторівни
на дисертацію Моршиніна Євгена Вікторовича на тему: «Суб'єктивні
публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права
приватної особи»,
поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії в
галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність обраної теми. У дисертаційному дослідженні Є.В. Моршиніна проведено комплексне наукове дослідження змісту та сутності суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Відповідно до ст. 38 Конституції України реалізація громадянами виборчих прав є формою здійснення безпосередньої демократії, створення ефективних механізмів для забезпечення її впровадження вимагає постійного удосконалення та підвищення правової якості. Вирішальною ознакою впровадження «європейського публічного порядку» є створення дієвих ефективних механізмів реалізації форм безпосередньої та опосередкованої демократії. Судовий контроль у реалізації виборчих процесів загальнонаціонального та місцевих рівнів належить до системи гарантій усунення можливих та наявних порушень виборчих прав громадян України.

Набрання чинності Виборчим кодексом України з 1 січня 2020 року не вирішило ряду нормативних колізій, що існували на момент його розробки та прийняття, зокрема, у частині дуалістичності підходів до врегулювання виборчих спорів, створення можливостей судового контролю за захисту активного виборчого права у день голосування, підвищення критеріїв професійного відбору представників виборчих комісій тощо.

Проголошений курс на євроінтеграцію, схвалений Верховною Радою України вимагає розробки дієвого національного законодавства, реалізація положень якого здатна забезпечити впровадження загальновизнаних

стандартів здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Важливість досягнення належного рівня ефективності здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи, є безумовною ознакою вирішення задачі розбудови демократичної держави, що обґрунтовує актуальність проведення комплексного наукового дослідження відповідної тематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, є аргументованими та переконливими. У роботі для обґрунтування було використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел адміністративного та виборчого права, українське та зарубіжне (нормативно-правові акти держав-членів ЄС, США, Канади, Австралії) законодавство.

Автор дисертаційного дослідження продемонстрував високий теоретичний рівень викладу матеріалу, вміння застосовувати методи наукового пізнання (формально-логічний метод, порівняльно-правовий метод, діалектичний метод, системний метод, формально-юридичний метод та метод логічного аналізу тощо), аналізувати наукові джерела та нормативно-правові акти, аргументовано відстоювати власну точку зору та робити науково-практичні висновки.

Використання означеного спектру методів пізнання позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості одержаних результатів. В роботі відображено, що реалізація суб'єктивних публічних прав є вторинним по відношенню до задачі забезпечення прав людини, що забезпечують її фізичне буття. З врахуванням зазначеного обґрунтовується авторський підхід щодо необхідності забезпечення захисту життя та здоров'я людини у процесі реалізації наданих їй суб'єктивних публічних прав. Підкреслено, що реалізація суб'єктивних виборчих прав є неможливою поза участі індивідуумів у виборчому процесі.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація є одним з перших комплексних досліджень у вітчизняній науці адміністративного права, у якому розкрито сутність здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи.

Автором вірно визначено об'єкт і предмет дослідження, а також чітко окреслено його мету та задачі. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається із анотації, вступу, двох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу й загальних висновків, списку використаних джерел.

Дисертант визначає метою свого дослідження систематизацію та узагальнення знань для з'ясування сутності правовідносин із забезпечення ефективності здійснення суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи, визначення галузево-правової належності реалізації провадження щодо врегулювання виборчих та публічно-управлінських спорів, аргументації удосконалення категоріального апарату національного законодавства відповідно до загальноновизнаних європейських стандартів у досліджуваній сфері, опрацювання пропозицій щодо адаптації чинного процесуального законодавства України до цих стандартів.

Виходячи зі змісту дисертації, списку опублікованих праць, зроблених у них висновків і рекомендацій, можна стверджувати, що Є.В. Моршинін справився з поставленою метою та завданнями дисертаційного дослідження.

У першому розділі роботи розкрито теоретико-правові основи суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи. До світових стандартів та характеристик публічно-управлінських відносин віднесено: забезпечення участі громадськості в ухваленні управлінських рішень; встановлення верховенства права як пріоритету розбудови системи суб'єктів владних повноважень, що має стати основою для розбудови інституційних правових структур суспільства; створення відносин на засадах прозорості та

відкритості, що визначає як і обіг інформації про діяльності адміністративних органів, так і її доступність через створення відповідних інформаційних ресурсів та реєстрів; емоційну чутливість до проблем пересічної людини, що є основою для реалізації принципів гуманізму як принципу діяльності адміністративних органів; дотримання принципів соціальної справедливості та соціальної відповідальності як органів влади, так і суб'єктів господарювання, діяльність яких є базисом для задоволення не лише їх виробничих потреб, але і досягнення цілей сталого розвитку суспільства в конкретних історичних умовах; звітування уряду та його інституцій перед громадськістю; планування та прогнозування розвитку суспільства, що вимагає розробки та ухвалення стратегічних документів його трансформації в різних умовах.

В межах першого розділу підкреслено, що встановлення системи прав особи та пошук дієвих способів забезпечення її дотримання визначається як пріоритетна задача держави, вирішення якої є неможливою поза межами юридичної науки. Визначено, що встановлення нормативного змісту суб'єктивних публічних прав є важливим з точки зору вирішення важливих соціальних задач, що полягає у відображенні характеристик взаємодії людини та держави. Визначено, що на конституційному рівні система суб'єктивних публічних прав встановлюється: у Декларації про державний суверенітет України 1990 року, де визначено, що «народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці»; у ст. 3 Конституції України, де визначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, при цьому на державу покладається обов'язок відповідати перед людиною за свою діяльність; актах адміністративного законодавства; судовій практиці..

В досліджуваній науковій роботі дисертантом здійснено класифікацію системи прав людини за такими критеріями, як: спосіб їх нормативного врегулювання (права, що встановлюються через закріплення зобов'язань держави, які мають спрямовуватися на гарантування належного механізму їх

реалізації, та права, що встановлюються через встановлення заборон певної форми діяльності як для приватних осіб, так і для публічних осіб); форма реалізації права, що передбачає їх поділ на права, реалізація яких залежить від активних дій особи; на права, реалізація яких здійснюється у формі пасивних дій (тобто у формі бездіяльності) та на права, реалізація яких базується на висуненні вимоги; кількісні характеристики суб'єктної складу правовідносин (права, які можуть бути здійснені як індивідуально (особисто) та колективно (множино), а також про права, реалізація яких може відбуватися або лише індивідуально, або лише колективно); за колом осіб (права, які можуть здійснюватися кожним; та права, які можуть бути здійснені окремими особами); за ступенем визначеності права особи (абсолютно визначені права та відносно визначені права); за галузевою приналежністю (суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу)); за проявами реалізації суб'єктивних публічних прав (права, що реалізуються в межах нормотворчої діяльності; права, що реалізуються в межах правозастосовчої діяльності; права, що реалізуються в межах правозахисної та правоохоронної діяльності).

Розділ другий дисертації присвячений особливостям реалізації та захисту суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи. Обґрунтовано, що розуміння форми реалізації суб'єктивних публічних виборчих прав та суб'єктивних публічних управлінських прав приватної особи має виходити із зовнішнього виразу нормативно встановлених способів виконання покладеного на особу обов'язку, здійснення наданих чинним законодавством для особи можливостей діяти чи вимагати певної діяльності від іншої (інших).

Зроблено висновок, що форма реалізації права є відображенням суспільного явища, що має власні характеристики, взаємозв'язки, взаємовплив його структурних елементів; форма є зовнішнім відображенням внутрішньої волі суб'єкта, є об'єктивним змістом, де втілюються ті чи інші можливості, що надаються особі.

Обґрунтовано доцільність розуміння форми реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав як зовнішнього виразу внутрішнього волевиявлення особи, що полягає в обранні нею найбільш прийнятної для неї способу діяльності.

До форм реалізації суб'єктивних публічних прав у наукових публікаціях віднесено: «виконання», де відбувається добровільна реалізація можливостей і «застосування», що пов'язується із юрисдикційною діяльністю; «додержання» відповідних галузевих норм; «використання», тобто використання особою наданих їй можливостей.

До способів реалізації суб'єктивних прав ряд дослідників віднесено: правосвідоме ставлення до покладеного на особу обов'язку; контрольно-наглядове провадження; адміністративно-деліктне провадження; дозвільно-ліцензійне провадження; консультаційне обговорення та інформаційний взаємообмін; економічні та соціальні важелі впливу на носія нормативно визначених можливостей.

Таким чином, навіть такий стислий виклад основного змісту та елементів новизни дисертації Є.В. Моршиніна свідчить про те, що в ній проведені важливі теоретичні дослідження, зроблені висновки, що стосуються практичних аспектів реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав.

Все вищевикладене дає достатні підстави зробити загальний висновок, що зміст дисертації Є.В. Моршиніна в повній мірі розкриває тему роботи та питання плану дослідження, завдяки чому можна вважати її завершеною науковою працею, а сама наукова робота свідчить про високий рівень фахової підготовки здобувача за досліджуваною проблематикою.

Оцінка змісту дисертації. Робота виконана на високому теоретичному рівні, забезпечує повноту аналізу та розв'язку мети та завдань дослідження і є внеском у розвиток правової науки в Україні.

Дисертація відповідає вимогам, що встановлені до досліджень на здобуття наукового ступеня та оформлена відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно рецензоване дисертаційне дослідження Є.В. Моршиніна, необхідно відзначити ряд його недоліків, суперечливих або спірних положень, зокрема:

1. Дослідження проблематики реалізації суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав вимагає застосування комплексного міжгалузевого підходу, що обґрунтувало висвітлення в межах дисертації питання здійснення розгляду та вирішення конституційних скарг щодо забезпечення реалізації та захисту виборчих прав особи. Дійсно, такий авторський підхід дозволяє досягти поставленої мети наукової праці. Однак при цьому поза увагою автора залишено вкрай важливе питання дослідження категорії «виборчого права» у об'єктивному розумінні, що дозволило б Є.В. Моршиніну обґрунтувати доцільність висвітлення питання здійснення конституційного контролю виборчого процесу в межах рецензованої наукової праці;

2. Крім того в межах проведеного Є.В. Моршиніним дослідження було доцільно здійснити комплексний аналіз процесів трансформації предмету та системи адміністративного права, визначити його кореляційні зв'язки з іншими галузями та підгалузями національної системи права, зокрема, встановити його співвідношення з виборчим правом;

3. В межах другого розділу рецензованого дисертаційного дослідження Є.В. Моршиніна визначено авторський підхід до вирішення проблеми перспективного розвитку правового регулювання здійснення суб'єктивних публічних управлінських прав та суб'єктивних публічних виборчих прав, що, безумовно, свідчить про його новизну та комплексність. Однак при цьому поза увагою дисертанта залишилися питання з'ясування відповідного категоріального апарату здійснення систематизації виборчого законодавства. Зокрема, було б доцільно визначити сутність таких категорій, як «ефективність законодавства», «якість законодавства» тощо;

4. У роботі недостатньо окреслено функціональне навантаження, яке виконують виборчі та публічні управлінські права у формуванні

публічної влади та здійсненні народовладдя, що ускладнює розуміння практичної цінності дослідження з точки зору його прикладної користі для вдосконалення національного законодавства.

Разом з тим висловлені зауваження та пропозиції стосуються переважно часткових питань, можуть становити собою предмет наукової дискусії в процесі публічного захисту і істотно не впливають на позитивну оцінку рецензованої роботи.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційне дослідження **Моршиніна Євгена Вікторовича на тему: «Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи»** є закінченою самостійною науковою роботою, в якій відображені нові науково-обґрунтовані результати, що в своїй сукупності є суттєвими як для розвитку науки адміністративного права, так і чинного адміністративного законодавства України.

Дисертант володіє достатніми теоретичними знаннями, що стали предметом її дослідження, виявила знання доктринальних положень адміністративного права, здібність до самостійного здійснення наукової роботи на належному науково-теоретичному і методологічному рівні, вміння аналізувати теоретичні та нормативні положення і робити власні висновки та пропозиції щодо удосконалення законодавства та певних теоретичних понять.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація **Моршиніна Євгена Вікторовича на тему: «Суб'єктивні публічні виборчі права та суб'єктивні публічні управлінські права приватної особи»** за своїм змістом, науковими результатами, новизною та іншими показниками відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – **Моршинін Євген**

Вікторович заслуговує на присудження йому за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»**

О.В. Пушкіна